

spåret som hade kunnat utforskas mer utförligt. I all maskulin *Bergwahn* kan det vara angeläget att mer systematiskt ställa frågan vad som hände med dem som inte privilegierades av att skåda alpglödens förlösande sken. En av dessa var Mary Godwin/Shelley, som släppte iväg älskaren Percy (omnämnd på s. 16–17) på hans alpina estetiska eskapader medan hon i det litterära baslägret i stället kokade ihop en historia som leder oss rakt in i posthumanismen. Också Frankensteins monster skådade bergstopparna, men av någon anledning fäster Billing ingen vikt vid det. Blir perspektiven för komplexa? Skulle den rousseauska diktatoriska dikotomin mellan manligt och kvinnligt hotas om Shelleys litterära blick via det konstruerade monstret inkluderades? Och i all sublimitet: riskerar inte Rousseaus hyllade utsikt från en bergstopp att utveckla en blindhet? Caspar David Friedrichs något väl ofta i anspråk tagna omslagsbild *Wanderer über dem Nebelmeer* (cirka 1817, den används även som omslagsbild till den svenska nyöversättningen av Theodor Fontanes *Stechlin*, utgiven 2017 på Atlantis förlag) tycks inkarnera den rousseauska blicken men är kanske mer än något annat en metafor över själva seendet – och över det vi inte ser, eller inte vill se.

För att återvända till Nordenflycht, som i *Fruentimers försvar* diktar (se Mansén ovan, s. 190): "Säj Rousseau! hvad för måln som nu din syn förblindar"? och "Naturen får då skuld, och blod och hjärta del i det, som blott har grund i fostrings-sättets fel". Att utelämma Nordenflychts och andras kritik av Rousseau (som Mansén så tydligt uppdagar) i en diskussion om hans natursyn blottar en allvarlig blind fläck. För Rousseau framstår nämligen kvinnan, liksom "vilden", som betingad av just naturen, med en låg eller obefintlig potential att överskrida sin fast determinerade plats mot vilken civilisationen och mannen skall mätas: "Vilden" som överlägsen moralisk spegelbild till den av civilisationen korruperade människan (liksom germanerna hos Tacitus), kvin-

nan som underlägsen vrångbild av den manliga kapaciteten. Men om Tacitus åtminstone kunde hylla de germanska kvinnornas suveräna moral är det ingenting Rousseau anammade. Den typen av rousseauska biologistiska essentialiseringar skapar, trots all alpin illumination och heroisk *Höbenkoller*, obehag i läsningen och öppnar för att använda naturen som argument för misogynia makt- och sorteringshierarkier med en ödesmättad verkningshistoria ända in i vår samtid. Naturen och den romantiska natursynen erbjuder ett skenbart skydd från den mänskliga verklighetens brokighet och bräcklighet. Den sublima natursynen kan på sin höjd fungera som metafor för själslig transformation, men griper den inte in i det sociala samspelet förlorar den sin förlösande roll och förblir en fåfång flykt.

Andreas Önnersfors

Randi Hege Skjelmo & Liv Helene Willumsen, *Thomas von Westens liv og virke* (Oslo: Vidarforlaget, 2017). 249 s.

Dette er en stram, klassisk biografi om Thomas von Westen (1682–1727), den sentrale aktøren i misjonen blant den samiske befolkningen på begynnelsen av 1700-tallet. De to forfatterne må ha arbeidet svært nært, for kapitlene er skrevet snart av den ene, snart av den andre uten at stilen synes å endres. Jeg er både imponert og nysgjerrig på prinsippene her.

Boken følger von Westen fra fødsel til hans død – på aller siste side. Akkurat det er mer enn en kuriøs detalj: dette er én manns liv, skildret gjennom den tiden det varte, og ikke mer. Den er ikke en drøfting av perioden eller av von Westens virkningshistorie. Det gir boken en nesten intens klarhet, men det gir den også dens klare begrensning.

Randi Hege Skjelmo har skrevet de første to kapitlene, om von Westens familiebak-

grunn, oppvekst og den første studietiden i København. Det er en utakknemlig oppgave, for kildematerialet er knapt, men hun gir mye historisk kontekst og forhistorie, ikke minst om apotek- og utdanningshistorie, men i de partiene som handler om utdanning, trekkes linjene så langt tilbake at de i praksis ikke er virkelig relevante for von Westens skolegang og studier.

Det kunne de ha vært. Luthers og Melanchthons syn på skolegang og den akademiske presteutdanningen i Danmark-Norge er sentrale faktorer i det som gjør von Westen viktig: sammenhengen mellom pietismen, misjonen og statsmakten. Men disse temaene formuleres bare helt antydningvis. Historiske forutsetninger presenteres som bakgrunn for von Westens livsløp og umiddelbare omgivelser, ikke som grunnlag for en virkelig historisk analyse.

Dette er bokens svakhet. Den følger sin hovedperson gjennom studiene, deretter til Helgeland, tilbake til København for en ny periode med studier og akademisk arbeid, og så til Veøy og til den utstrakte misjonsvirksomheten blant den samiske befolkningen. Men den går aldri inn i noen virkelig analyse av de historiske prosessene von Westen legemliggjorde, og vi får vite lite om religion, makt og kultur.

Dette gir boken et preg av hagiografi, en beretning om et symbolsk liv levd med en slags nødvendighet snarere enn gjennom valg, strategier, kompliserte forutsetninger og skiftende muligheter. Dermed kan den lene seg mot den eldre litteraturen uten å bryte opp fra historieforståelser av et nå gammelt og til dels svært fremmed slag, som når Willumsen forteller den kuriøse historien om hvordan von Westens sanndrømthet reddet ham ut av en akutt gjeldskrise i 1708 (71). Her bygger hun direkte på Daniel Thraps *Thomas von Westen og Finne-Missjonen* (1882), men helt uten å problematisere mirakelhistorien, tvert om: den får inngå sømløst i fremstillingen. Åpenbaringen vi presenteres

for, hører hjemme i en religiøs historietenkning som var utidsmessig allerede hos Thrap.

Thomas von Westen var den drivende kraften i arbeidet for å kristne samene og en nøkkelfigur i den pietistiske presteorganisasjonen Syvstjernen, men Skjelmo gir oss bare et riss av pietismen som religiøs strømning og av de politiske kontroversene som omga den. Vi får heller ikke vite stort om hva Syvstjernens medlemmer sto for og ville i sine henvendelser til kongen, om arten av deres fellesskap – og om von Westens pietisme. I fremstillingen av de tre store misjonsreisene til Finnmark er det frustrerende å få vite så lite både om hva – og ikke minst hvordan – von Westen forkynte, hva slags religiøs kultur han kom til og hvordan han erfarte den. Noen enkeltelementer i den samiske religionen nevnes helt knapt, og vi får flere fotografier av en runeemme med korte billedtekster, men ellers er det ikke stort vi lærer, enda så interessant historien er. «[A]ndre vesentlige momenter om den samiske førkristne religion kan Thomas von Westen ha hatt kunnskap om gjennom lesing av Paus' og Lorchs relasjoner om forholdene i Finnmark samt tidligere trykket litteratur av eksempelvis Olaus Magnus, Peder Claussøn Friis og Johannes Schefferus,» (140) hevder Willumsen i kapitlet om den første misjonsreisen. «Førkristen» er nå en underlig betegnelse på den religionen von Westen reiste for å utrydde i 1716, det er som om innføringen av kristendommen var et spørsmål om evolusjon, ikke om makt. Men først og fremst blir jeg nysgjerrig på hvordan von Westens beskrivelser av samisk religion var preget av påvirkning fra eldre tekster, og på hva han faktisk skrev selv. Dermed blekner denne fremstillingen som religions- og kulturhistorisk bidrag, men også som mulig maktanalyse. Først helt mot slutten av kapitlet om den tredje reisen skriver Skjelmo at «von Westen hadde vært så nidkjær i utøvelsen av sin misjonsgjerning at han ble uforsonlig når det gjaldt å imøtekomme den tradisjonelle utøvelsen av den førkristne sa-

miske religion. Denne steile holdningen fra hans side hadde flere ganger ført til kritiske situasjoner, hvor to kulturer rent bokstavelig stod imot hverandre. (217)»

Men *hvilke* kulturer var det som sto mot hverandre? Var de hverandres motstandere? Her sier både Skjelmo og Willumsen ytterst lite, og like etter sitatet ovenfor anføres det på plussiden i von Westens historiske regnskap at «[h]an hadde brakt mange 'finnebørn' til Trondheim for å gi dem utdanning.» (217) Igjen blir de tunge maktaspektene borte i språket, «finnebørn» blir bare «brakt» til Trondheim for å kunne bli misjonsagenter: her kunne man for eksempel lent seg mot Daniel Lindmarks arbeider og mot studier med et postkolonialistisk perspektiv, som hos Karin Granqvist. Formuleringen om hvordan de to kulturene rent bokstavelig stod imot hverandre antyder bare så vidt sammenhengen mellom makt og misjon. Og siden Willumsen er en spesialist på trolldomshistorie, ikke minst slik den utspiller seg i Finnmark, er det lett å bli nysgjerrig på hvordan hun ser på forholdet mellom misjon

og trolldomsprosesser. Den siste av prosessene i Finnmark fant sted bare en generasjon før von Westens første reise, og den dreide seg helt grunnleggende om lokal religion og kult. Heller ikke her får vi svar.

Det skal ikke tas fra denne boken at den er kort, at den gir en fast og tydelig historie om Thomas von Westen, eller at den åpenbart ikke tar mål av seg til å gi noen kultur- eller makt-historisk analyse av misjonen blant den samiske befolkningen. Den gir også langt på vei en oversikt over det tilgjengelige kildematerialet og gjengir det i en rekke velvalgte og interessante, ofte lange sitater. Men menige lesere vil måtte anstrenge seg mye for å forstå dem fullt ut, selv om de ofte gir den eneste utformingen av helt vesentlige poenger. Selv sitter jeg igjen med en usvekket interesse for den historien som Skjelmo og Willumsen åpner mot i *Thomas von Westens liv og virke*, men kunnskapstørsten lesker denne boken bare i liten grad.

Erling Sandmo